

Kritikak eta erreseinak

JUSTO MARIA MOKOROA. *Repertorio de locuciones del habla popular vasca* (bi liburuki). Ed. Labayru, Eusko Jaurlaritz, Etor.

Aita Mokoroaren «Repertorio de locuciones del habla popular vasca» lan oparo eta aberatsa irakurtzean egungo mintzairak eta literatura idatziak duen urritasuna eta eskasia nabarmenago gelditzen da.

Orain urte batzuk K. Izagirrek eskaini zigun *lokuzioen* bilduma, oraingoan areagotua ikusten da esparru zabalago batetik heldu baitio autoreak lanari. Lan honen pean nabari da gure hizkuntzak *baserriarekiko* duen menpekizuna.

Beraz, baserriak gorde du hobekien gure mintzaira zaharraren adierazpen mundu joriena. Baserriak ixten eta urritzen doazenaldi honetan, euskara ere esamolde, errefracu eta jatorrizko beste azalpideetan murrizten ari zaigu. Gaur bertan, euskara teknikoaren erronka ere aitzinean dugularik, ez dezakegu ahantz baserriarekiko lotura eta menpekizuna.

Esakun, esamolde, irudi eta gisakoak biltzerakoan derrigorrezkoa gertatzen da lotura hori, hiritartasunetik datorkigun tradi-

zioa erkina eta urria baita oraindik. Bestalde, hiria eta baserria ez dira etsai, osagarri baino euskararen egoera berezi honetan.

Euskara teknikoaren aurretik hizkuntza tradizionalaren ildo sendo, aberats eta baserriar baten plataforma ahantzazina dazta.

Aita Mokoroaren lan eskerga hau bereziki idazle eta literaturan dihardutenentzat da lagungarri. Euskarak, noski, erruralitatean ditu bere aspaldiko altxorak eta adierazpide nabarmenak. Baserriaren altzoan eta gunean mamitu da, gehienbat, gure mintzoa, beste mintzaira gehienen kasuan bezala. Dena den, baserria eta hiriaren arteko kultur etsaigo eraikitzea ere ez litzateke egokia.

Aita Mokoroak hemen ematen digun altxorra bizitzaren hots, euskaldunaren bizi aldartearen isladapena da. Liburuan, prezeski, laborantza, komunikazio, ekintza fisikoa, eguraldia, topografia, kondaira, arimaren grina, erreakzio eta gisakoekin loturiko mundu

aberats eta aniztuna eskainita. Autoreak esamoldeak arlo anitzetan sailkatzen ditu giza errealitatea hurbiletik ukituz.

Liburu honek euskal gizonaren alde ugariak luzatzen dizkigu esakun, esamolde, perpausa berezi eta abarretan, dena lekuko zuzenen aitortzatik jaso. Bi liburukien edukia, gutienez, hogeita bat tema nagusitara eta zazpirehun eta zazpi sub-ataletara luzatzen da, harrigarriro.

Euskara *hiri* nagusi eta tipia-gotan, gehienbat, pilatzen den une honetan, honelako lana oso probetxugarria gertatzen da. Narraziogintza, adibidez, komeniko litzateke honelako altxorraz gehiago baliatzea mintzaira espartzuko adabakin erkin bat gerta ez dakigun. Narratibari, nahiz eta trama hiritartasun nabarienean kokatu, ongari zaizkio tradizioko esamoldeak ezagutzea, adibidez, epitetoen mundua, eta, zer esanik ez, baserri giroko esamolde oparoa. Izan ere, elaberri moderno batek, nahiz hirian kokatu, ez dezake uko egin espresibitate aldetik gure mintzairak jaso duen *baserri* giroko kargari; ez, noski, alde formaletik, espresibitatearen ahalbidetik baino. Bestalde, Hego Amerikako elaberria aztertzen badugu, hein handi batean, molde erruraletan atondua azaltzen da, hala-nola, Rulfo, Fuentes eta García Márquez gisako autoreen produzioa.

Obraren alde positibo funtsezko hori aitortu ondoren, lanari ohar zenbait egin nahi genioke. Hona kontutan izateko diren puntu horietako batzuk:

a) Bilduman *errepika* anitz dago, hau da, ezer berezirik aportatzen ez duen esakunak topatzen dira liburuko sub-ataletan. Eta hori orri askotan. Adibidez, 1.560561 orria hartzen badugu «desafecto» delakoaren sub-atalean, 38273 zenbakian, «Bista ona eduki'ta alkar ikusi» esaten zaigu, eta, ondorengo 38274.an, «Bixta ona'ta ezin ikusi...». Gure ustetan, bigarrenago hau alferrik dago, ez baitu ezer berezirik aportatzen esakunaren, lexikoaren edo sintaxiaren aldetik. Aldiz, goragoko 38270a ongi justifikatua legoke, hots, «Ikusi-ezinez-ko arkea'sekula betegabea» delakoa, gutienez, bertan *arkea* hitza azaltzen baitzaigu. Errepika bera orri berean «Iñoren onik ezin eraman eta» (38282). Ze kaltegarria dan'iñoren ona ezin-eramana» (38283) artean. Bietan esamolde berbera, nahiz eta bigarrenagoa testuinguru luzeagoan.

b) Lokuzio zenbait ez da esakuna, propioki, elemendu *datual* bat, soilik, ematen zaigulako. Honela, «Juegos de competición» izeneko sub-atalean «Beste denak baño geiago naiz» dioenean ez zaigu ezer berezirik azaltzen esakun, esamolde edo adierazpenaren aldetik. Berdin «Amar

kolpe kendu dizkio» dioenean. Hor perpausa zerbait objetiboa eta gertaturikoa (guk *datuala* diogu) adieraztera mugatzen da. Besterik da, noski, sub-atal berean «Esku-gain handia eman zion Donibane-k (bozetan)» (15336) edo eta «...Danoi gañak arrapatuko dizkizuela ta abar?» (15332) esatea, «gain» hitzak adierazpen berezia jasotzen baitu bertan. Bertaz, *hamar kolpe* eman dituela azaltzean gertakizun huts bat adieraztera mugatzen da idazlea.

c) Esakun zenbaitek duen *interpretazioa* diskutagarria gertatzen da; batzutan, itzulpena zuzenegia edo petoa da. Dena den, autoreak oharra egin zuen «habrá traducciones que más bien resultarán *acomodaciones*» (79 or.) adieraztean. Adibidez, «Danak ausi dizkik orrek...» (15407) «A todos les ha dado quince y raya» bezala itzultzea, agian, urrutiegi joatea da, gaztelaniaz ere «romper marcas» espresioa ezaguna baita, eta hortara egokitzen da hobeto euskal esamoldea. Gaztelaniazko «batir marcas» ere hurbil legoke.

15435-ko «M-ek eta I-k'lauez amor eman-arazi diote R. eta K-ri» delakoa «Los ha vencido por cuatro tantos» gisa ere itzultzea zalantzezkoa da, amor emateak «ceder» delakoaren esangura baitu zuzenkiago; hor, beraz, gure ustetan, hobe «Les han hecho ceder por cuatro» bezala ematea.

d) Azkenik, bi liburukietako sub-atalak aztertzen baditugu atal zenbait errepikagarri da, aldaketak eta aportazio berriak aski hurbilekoak direlako. Adibidez, 176 atalean dagoen adierazpen zenbait (*discernir*, *juzgar*) errepikagarri 184.ean (*opinar*). Berdin, aski hurbilekoak 265 (*adusto*, *irritable*) eta 277 (*exasperar*), 291 (*indignación*) eta 292 (*irritación*, *cólera*).

Goiko ohar hauek kontutan edukirik, Aita Mokoroak eskaini digu lan eskergak euskaldun guztion eskerrona eta estimua merezi du. Lana, noski, une oso egokian dator, hirietako euskara urri eta iharrak baserri-giroko umotasuna eta heldutasun ondua behar duelako.

Luis Maria Mujika

JOSE JIMENEZ LOZANO. *El grano de maíz rojo*. Edit. Anthropos. Editorial del hombre. Barcelona.

José Jiménez Lozano, Espainiako 1992ko LETREN SARI NAZIONALA, autore esteta eta naturtza-

lea dugu. 98ko belaunaldikoek bezala, bere so estetikoa Gaztelan zentratzen du. Autore gisa,

agian, euskaldunontzat ez da hain ezaguna; are gehiago, ezta erdaldun anitzentzat kritika literarioak baztertuxe eduki duelako, ausaz, bere jarrera kristauagatik edo konfesionalagatik, nahiz eta autore aski heterodoxoa izan.

El grano de maíz rojo delakoak 1989ko KRITIKA SARIA irabazi zuen liburu honen aurkezpena Jiménez Lozano gisako autore bati justizia apur bat egiteko abagadunea izan daiteke gure aldetik.

Jiménez Lozanok, Valladolideko herriska batetik, Gaztelaren arima, sofrikarioa eta paisaiaren sentsazio sakon eta oldartsuak eskaintzen dizkigu. Ukitzen duen oro poesia bihurtzen du, baina ikuspegi original, kritiko eta inkonformista batetik. Gure artean kritiko zenbait oraindik ohartu ez den saio literariozko lana dagi, pasaia eta bidaietako literatura bati hurbiletik atxikia.

Jiménez Lozanok, idazle gisa, nolabait, bi bazterketa jasan dituela esan daiteke; batetik katolizismo ofizialaren susmoa eta saihezketa disimulatua, eta bestetik goian aipaturiko kritiko literario zenbaiten isilune hutsala, idazlearen jarrera kristauagatik. Berarengan Azorin eta Unamuno baten ildo nabari baldin bada ere, hurbilagotik handiagoa Delibes baten jarrera eta ibilbide liriko uhintsu eta sakona. Bere lanean bitxiki uztarturik Gaztelaren historia heterodoxa eta erruralitate

poetiko (ez ebasibo) baten alderdi txundigarria.

El grano de maíz rojo delakoak estilu astitsu eta orijinalen Gaztelako zenbait aldarte esta estanpa heterodoxo eta ezkonformista eskaintzen digu. Dena narragintza laburreko estanpetan mamitzen da; historiaren aldar-teak profitaturik, erlijio ofizialaren kritika zenbait aurkezten zaigu, hala-nola, Inkisizioaren pasarteak, apaiz fedegabearen kontraesanak, kanposantu zibilen estanpa, mutil ergelaren figura, Aste Santuko ixtorio makabroak, eta bar, beti deskribapen zehatz eta poetiko bati atxikiak.

Jiménez Lozanok historiako edozein gertakizun *gaurko* itzultzen maisua da, joanaren ildo egunean kokatuz ikuspegi dialektiko eta poetiko batez.

Bere jarrera kritikoetan katolizismo anpurus eta ofizialek datorren oro zalantzazko bilakatzen da, heterodoxia ortodoxia ofizialaren akuilu bihurtuz, ez hainbeste sakoneko gauzetan, jarrera eta aldiko tipologietan baino. Horregatik gertatzen dira hain sugerikor eta bitxi liburu honetako ixtorio laburrak.

Bere kontakizunetan mila alde eta zirkulu interesgarri, pentsamendu izpiritual bati atxikia eta literatura poetiko baten ildotan emana. Autoreak maiz mugako arazoak ukitzen ditu halako ironia zirtotzaileaz, baina fedearen arloan mugitzeko lotsarik azaldu gabe.

Horregatik asko poztu gaitu autore gaztelau honi Espainiako 1992ko LETREN SARIA emateak, kritika zenbaitek bere jarrera hu-

tsalaz egotzi zuen saiesketa, nolabaitean, gainditzeko parada izan daitekeelako.

Luis Maria Mujika

XABIER LETE. «*Biziaren Ikurrak*» oihua.

Egia da, azkeneko bolada honetan poesia dezente argitaratu dela, eta espero da gehiago argitaratzea, baina horrek euskal literaturan ziklikoa den zerbait besterik ez du islatzen. Urte pilo bat zeraman Xabier Letek liburu bat kaleratu gabe, eta gaitzaldi baten ondorioz izpiritua lasaitu eta benetako arazoan aurrean jazarri du. Bizitzea gehiago estimatzen baitu herioaren zantzuak hurrehurretik somatu dituenak, eta la-saitasun eske baitabil aurreko bidaietan korri egiteagatik nekatu antzean datorrenak. Jaungoikoa du mintzakide eta solaskide, zentru erlijioso eman, poesia, baina poesia azken finean, eta poesiaren aintzinasmoak azken muturreraino eramanez gero erlijio bihurtzen da edo, hobe esanda, elkarrizketa bat poetaren eta gauza guztien ginetik dagoen ente baten artean, eta berdin zaigu zer izen eman ente horri, izan baititeke Edertasuna, poeta erromantiko zahar eta berrien gisa, zeinak prest zeuden bizia bera ere isurtzeko kontzepto hain labainkor eta arin horren alde; edo-

Argiak adierazten du bihotzaren

eta izan daiteke egia. Arestirena eta sentimentu bereko poetena. Edo izan daiteke Jaungoikoa.

Dimentsio ezberdina hartzen dute poema hauek, poema beraien funtzioa ere diferente delako, aurrekoekin konparatzen baiditugu bederen. Xabier Leteren errebeldia leundua datorkigu, aurreko poema liburuetako neurkerara ozen eta kantagarria salmora da bihurtu. Poema helduak dira, horizontea jartzen dutenak orainaren eta iraganaren artean, zentzu guztietan. Esan nahi dut oraingo Xabier Lete helduago ageri zaigula, garbiago bere sentimendu eta pentsamenduetan, jakintsuago. Esperientziak berak horixe agintzen baitio, eta doinua da pertsonalagoa, niarenagoa.

Bitan zatiturik ageri zaigu liburua. Lehenak «Dohainen liburua» darama izen, bigarrenak «Otoitzen liburua». Bikoiztasuna da liburuaren ezaugarria, kontraesana. Poema batzuk Jainkoari zuzenduta datoz, beste batzuk gizonari, jakinik hori ere, gizona, Jainkoak azaltzen duen itxura besterik ez dela. Bereizketa gar-

bia egiten digu Xabier Letek, kontrajartzen dituelarik kontzeptoak eta horien atzean ezkututzen direnak: iragana eta oraina, zailantza eta egia, heriotzea eta bizitzea, bakardadea eta lagunak, gelditasuna eta mogimendua; eta nola ez, iluna eta argia. Kontraesan hau Bibliatik da jasoa, tradizio kristau edo judutarretik, Genezian bertan ageri baitzaigu munduaren sorrera ilunetik egin zuela jaunak, argia piztuz, argitasuna emanaz. Bi hitz horiek dira gehien agertzen direnak. Badirudi poeta argi bila dabilela eta bere bizitzeari errepasso ematean iragana agertzen zaiola ilun, gauekoa. Pausu bat aurrera da bere buruaren ezagutzen. Bada esaldi bat, oinarritzat har daitekeena. Era honetan hasten da lehen zatiko hamazazpigarren poema: «Betor guregana betiko argia eguerdi zabalean». Doinua apala da, benetako handitasunaren aurrean, bere mugak, bere ttikitasuna ezagutzen dituen gizonarena.

Gizon-emakumeen bizitzea la-

burra eta iragankorra da lurtean, amets egiten dugu betikotasunarekin, beti irautearekin eternitatearekin. Horixe da guk behin ere lortuko ez dugun muga, gu bizi garen lurraldean aurkituko ez duguna, ez bada instante berezi batzuetan, mistikoek zioetan argiune batzuetan, jaunarekin bat egitea lortzen dutenean, otoi-tzaren bidez edo ikusmenaren bidez. Xabier Letek ere horretara iritsi nahi du, baina eternitateak ihes dagio; «Eternitate beti izkuttua» irakurtzen dugu seigarren poeman. «Eternitate beti gaurkottua» bostgarrenean. Eternitatea da lurreko irudimemean beti ere gazte izateko lehia, orainari atxikitzea, iraganeko zama astunik gabe, eta geroarekiko inongo beldur-zalantzarik gabe. Bederatzigarren poeman dioen modura: «gaztea da denbora gure zahartzaroan». Orainarekiko sentimendua horrexegatik iruditzen zait dela estoikoa. Eta iraganari buruzko pentsamendua batzutan melankolikoa, bestetan arbuia-garri eta zaputza.

Felipe Juaristi

NEMESIO ETXANIZ. "Izotz-kandelak".

Nobela bere osotasunean harturik koordinada narratiboei erreparatzen ahaleginduz, oroz lehen: benetako pertsonaia bakarra kontalaria dela deritzat. Honen lehenbizi 3. pertsonari tinko

eusten dio, aurrera egin ahala, lehen pertsonari (Ximon protagonistari) eta aurrerago 2. pertsonari ere leku emateko (don Tomasi). Hiru pertsona gramatikalen arteko ispilu-jokoa, narratiba dra-

matizatua hondarrik hondarrean.

Kontalariak, Sarrera-tik beretik jakinarazi digunez, istorio guztia- ren berri daki eta hau iragana da, eraikiko digun pertsonaia berriz indibiduala baino gehiago per- tsonaia-tipoa dukegu, edozein apaiz, baldin idazlearen asmoak gauzatzen badira behinik-behin.

Nobelaren lehen zatian –“Gaz- te-esnaera” 93. orrainokoan–¹ ohitura deskribatzaile nahiz ber- baldi diskurtsibogile dugu konta- laria, hirugarren pertsonari eus- ten diona tarte labur batzu sal- buetsiz gero, hain zuzen Ximon-i egozten dizkion pasadizoak de- lako kontalariaren diskurtso ho- rren exenplifikazio izateko ekar- tzen dituela; handik harakoan ber- rriz, erorketarena kontatzean, hots, “Gazte-esnaera”tik “Gan- dua biotzera” (113 or.) atalerai- nokoan, lehen eta hirugarren pertsonak era orekatsuan tarte- katzen dizkigu bigarren pertso- nari ere tartetxoa eginez –tentabi- de huts izatera mugaturik da- goen Sara-ri–, eta hortik ia amaieraino erredentziokoan le- hen-bigarren pertsonari leku ema- ten die hirugarren pertsona itza- leanago gelditzen dela.

Nere iritzirako antzerki-gisako horixe zaio erosoena Nemesio

(1) Aipatzen ditudan orriak edizio ho- netatik: ETXANIZ, Nemesio: *Izotz-kande- lak, Gobernadore jaunari*; Elkar, Donostia, 1992.

Etxaniz idazleari, apaiza, aro ga- raikidean bizi den edozein apaiz, giro itxi, itoak, zanpatuen duen arloan lerraraziz erorrarazteko –ta- bu bihurturiko 6.ekoan– gero ero- ritako hau lagun hurkoarengana- ko erabateko karitatearen bidez berrerosteko.

Gorago ia amaieraino esan dugu, azken pasartea hari-mutu- rra baita bukaera eleberriaren 2. atalarekin lotzen duena –“Zerral- do-atzetik” (40-42 orr.)– herri guztiak elizan baturik hildakoari egiten dion otoitzeko omenal- diarekin. Ohar, kontaketari marko hau eraikitzen diola: emakumeez nahasturik, kutsaturik ibili den apaizari eta fedea koloka duela hiltzen denari bera hazi eta hezi duen herria erabat iraultzen eta eskaintzen erakusten digu: “Eliza gaiñezka zan jendez. Erri osoa an batu zan, abade ildakoari be- re biotzetako samiña ta otoitzak eskeintzen” (129 or.). Euren joka- bide zanpatzailez berek irakatsi- tako iritzi-jokabideak haustera bultzatu dutenek onartuko balute bezala euren errua eta bestearen errurik eza mundu honetan bede- ren, Jainkoaren epaiarena ikuski- zun geratzen dela halabeharrez.

Lekua: ingurune fisikoari arre- ta gutxi eskaintzen dio, nagusiki Urola bailara indibidualtzen le- hiatzen zaigu, baina batez ere gi- za-giroaz axolaturik gorago aipa- turiko helburuaren amoretan: “Gure txikitako oitura guzien gil-

tza gai ontan zegoen: emakume ta gizakumeak alkarrengandik alzan urrutiena eukitzen..." (78 or.).

Horrezaz gain, ikuspuntu honetatik begiraturik ageri du bes-telako helbururik ere: bere urre-aroko oroitzapenak hitzaren bidez iraunarazten entseiatzen baitzaigu, noiz beste inolako helburu jakinik gabe ezpada honen berririk ez dugun gazteoi jakin-araztea, noiz idazten duen garaiko helburu ez literarioek mediatizaturik, didaktismo nabarmenez: "Euskaldun guraso ajolagabe ta ezjakin askok, nolako erreza zuten beren seme-alaben euskera ta euskal kutsua iraun-araztea!" (73 or.). Testu zati hauek gorputz nagusitik kanpo bezala geratzen dira beste helburu batzuri ere erantzun nahiak ekarririk –literaturtasunetik, hots, erreferentetik hartutako datuetatik esanahi berririk sortzeko xederik gabe–.

Ildo berberetik Comillasko apaizgaitegiak ere arduratzen da, Urola bailara nahiz Comilla-seko apaiztegiari ohituretan kontrajarririko Gipuzkoako leku zehazgabeaz arduratzen den bezala. Familia, jaioterria, apaizgaitegia vs Gipuzkoako herria batez ere 6.ari eta klerikalismoari dago-kienean.

Denbora: sasi-protagonistaren bizitza osoa ekartzen da berbaldira fikzioak beretzen duen denbora erreferentzialaz ematen diren erreferentziak eskasak eta

kontrajarriak direla. Jakina, bizitza osoa errerepresentatzekotan pasarte adierazgarrienen hautaketa egin behar, gagozkion honetan orainago esandako "Gazte-esnaera"ren ataleraino Ximon ez da ezer, ez du erlieberik, hondo izengabeak gehienbatean jana eta irentsia du, hortik aurrera hasiko zaigu nortzen, nabarmen-tzen, itxura batean esperantza gabe zulo beltzean amildu ondoan don Tomasen eskutik bere generoa berrerosteko. Hobeki esan, apaiz generoaren azpi-generoa, hots, erori arren zutitzeko gai direnak biltzen dituen bere baitan, Ximon hor sartzen dela.

Adierazia laburbilduz, gure mundu txiki honekikoa egin du Ximonek, herriak bere aldetik airtortu eta ezagutu dio egindakoa. Jainkoarena geratu da ikuskizun. Ohar, nobela guztian barrena apaiz-ikuspegia nabarmena izanagatik, berbaldi narratiboan Probidentziak ez duela eskurik, kasu, Txomin Agirreren eleberrietan zuenaren gisakorik. Jainkoa, gu guztiok garen gizontxoon liskar eta sesioetarik landa balego bezala. Ez horregatik Nemesio Etxaniz idazlearen barren antsia-tutik.

Ximon, mundu honekiko zorra kitaturik ere, haraindikoa auzitan, ezintasunezko eske larriaz suntsitzen zaigu; kontalariak bere aldetik konparazio lazgarriaz blaitzen digu azken orena, honek la-

rridurazko hoztasunez zeharkatzen digula nobela osoa aldenik alde: "Goiz artan, kanposantuko orma zarretan zintzilik agiri ziran izotz-kandelak, fedea galdutako anima larriak ziruditen" (129 or.).²

1. Imajinak

Konparazio horren muinean dagoen imajina bisual horrexek ematen dio titulua aztergai dugun nobelari. Bere presentzia ez da nobela-ondarrera mugatzen, baizik ere sarrera-ondoko lehen ataletik hasten da hedatzen. Bada, delako imajina bisual honek eleberri labur honetan zehar barreiaturik dauden beste batzurekin batean, Iñazio Mujika idazleari Hegats aldizkarian irakurritako artikulua ekarri didate gogora.³ Aipatu imajinez eta aipatu artikulua osatutako mataza saiatuko naiz hariltzen Nemesio Etxanizen obra hobeki ezagutarazteko asmoz.

Iñazio Mujikak bere ipuingintza propielean oin harturik dio dir-elako imajinon ezaugarri gailena obsesiboak izatearena dela. Imajina bisualok plastikoak izaten dira, ia piktorikoak eta zinematografikoak sarri. Hauen hautake-

(2) Honainokoa *Diario Vasco* egunkariko *Zabalik* gehigarrian (1992-12-18) argitarata eman nuenetik bildua.

(3) MUJIKA, Iñazio: "Ipuingintza" in *Hegats* 5. alea (Abendua, 1991), 17-26 orr.

tan berriz, idazleak bizi izandakoak izateak paper handia jokatzen du. "Bizi izandakoa" baieztapena zehaztu eta ñabartu beharrekoa da, bizi izandakoaren barruan sartzen baita batek irakurritakoa edota batek inori entzundakoa bat natorkion idazlearen arabera. "Izotz-kandelak" espresioak biltzen duen imajina honen jatorria ez dakit zuzen zein den, baina dudarik gabe zer-ikusi garrantzitsua jokatu du nobelaren osaeran.

Eleberriaren hasieran (sarreakoa alde batera), herri osoa bertan dela, Ximon nobelako protagonistaren zerraldoa elizara daramate elizkizunaz azken agurra emateko. Haste-hastetik zantzuak ohartzen ditugu "goiz otz artako; goiz otz aretan;" aurrera-xeago imajina giltzarria esplizitatzten da: "Apaizen kantu-doiñua ere, *izotz-kandela* biurtuta zeterrela ematen zuan giro aretan" (41 or.), baina indar handiegirik gabe. Bere plastizitate eta indar konnotatibo bizia gorago aldatu dugun pare horretan bereganatzen du, hots, narrazioari buru ematera datorrenean. Imajinari logikoki ez baizik emozionalki, fedea galdurik larrimina sentitzen duen arimaren sentipena itsatsi dio.

2. Ohea bustita

"Gazte-esnaera" atalean (93 or.) amets ero baten berri ematen

da. Ume-lizunkeria besterik ez zela... ohea bustita zeukala konturatu zela Ximon, eleberriko protagonista nagusia. Gero esnaera larri hura sarri samar berritu zitzaiola esaten da. Lotan hasitako isuria, ahaleginak egin arren, ezin izaten zuela gelditu. Arima zuzendariagana jo du, eta kontatu dio nola "Ames txarren bat egingen dedanean, ziara bustita esnatzen naiz". Hark lasaitu beharrean estutu, gero sendagileagana eta azkenik ikasketetan bera baino aurrerago zebilen apaizgai batek adierazi zion zer jazotzen zitzaion eta haurrak mundura ekartzeko zer egin beharra izaten zen.

Xehetasunez hain hornitua kontatzen duen pasadizo hau, egiaztatu ahal izan dudanez, Nemesio Etxanizi berari gertatua da. Gertatua bakarrik ez, oso gogoan itsatsia gelditua ere bai, bestalde gisa denez. Baina imajinen harira bilduz, gertakari honek, nik uste, bi olerkiren sorkuntzan zer-ikusituzena izan duela. "K ta N" izeneko olerkia⁴ emakume eta gizakume arteko elkarrizketa gisa egituratzen du. Elkarrizketa horretan sexu-grinaren "esnaera" harrigarria hariltzen da, denbora aldetik metaforikoki egun batera ekarriaz delako sentipen hori. Gi-

zakumea ibaia da, eta emakumea itsasoa. Gauean ibaia itsasoan sartzen da. Nik uste, gorago aipatu ditugun gelditu ezineko isuri horietan dagoela irudimezko ibai-itsaso hauen iturburu nagusia, literatur eraginak baztertu gabe.

Hari beretik, Eganen ale honetan bertan aztertu dudan Griñen loa izeneko olerkian, sexu-grina irudi bidez espresatzeko erreka, itsaso eta sumendi lexemataraz jotzea, gorago aipaturikoaren bidetik dakusat, honetan imajinaren eragina urrunagokoa bada ere.

3. Emakumea bihotz gainera

"Gandua biotzera" izeneko atalean (110 or.), uste gutxiena zuena gertatu denaren berri ematen da. Urrea baino finagoko emakumea, beste edozein mutili hurreratzen ere utziko ez ziona, hori doa Ximon apaizagana bere burua haren bular gainera botatzera. Apaizarentzak jokaera hura Colonentzat Ameriketako lurra aurkitzea baino harrigarriagoa izan zen. Emakumea bizkorra zen apaizarekin egoteko aukerak bilatzen, eta bien arteko egonaldia asko luzatzen ziren. Egonaldi horietako batean gisa honetan galdetzen dio Ximon protagonistak emakumeari:

"Zer billatzen dezu nere kolkoan egote orrekin, Sara?"

-Zorion handia.

(4) "K ta N" ETXANIZ, Nemesio: *Lur Berri Billa*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa, Donostia, 1978, 263-265 orr.

–Ta nik, amak aurra bezela, igurtziko bazindut, pozik egongo al ziñake?

–Aurra amaren magalean baiño pozago ta paketsuago, jauna. Badakit, ba, berorrek asmo txarrik gabe artuko nauena” (111-112 orr.).

Horra beste gertakari bat imajina bisual markatu bat uzten duena Nemesio Etxanizgan. Ez dut egiaztatzerik izan baina pasadizoau bizitua izango zuela deritzat. Behinik-behin arrasto sakona utzi dio. Gorago “Griñen loa” deritzan olerkia hizpidera ekarri dugu “Ohea bustita” espresiopean bildu dugun imajinaren haritik, guztiz ere sexu-grinaren esnaera bortitza bezain naturala aditzera emateko darabilen uraren inguruko metaforizazioa dela bide.

Oraingoan ere ekarri beharrean gara, baina hain zuzen maitasun heldua, bihotz-muineko amodioa espresatzeko duen indar sortarazleagatik. 30 bat urte elkarrekin ezkondurik daramatzaten arteko maitasun heldua espresio ukikorrez adierazten ari, honako bertsolerrook paratzen dizkigu: “Zure lo-arnasa entzunaz,/ amak aurra bezin pakez,/ zure soin kuttuna igurtzika, ezin aspertu naiz maitez”.

Amodioari buruzko tratatu gisakoa den olerki honetan aiputan hartu ditugun hiru imajinetarik biren eragina nabarmena eta axolazkoa da nere iritzirako.

Nemesio Etxanizen literaturgintzan direlako imajinok ez dira literatur testuaren ardatz, morroiak dira mirabeak baina morroi eta mirabe garrantzitsu.

Pako Sudupe

JON MIRANDE. Bere “*Larrazken-gau batez*” izeneko poemaz emandako azalpena.

Andima Ibañagabeitiaren paperen artean poema (1956-10-15 dataduna) eta honen azalpena aurkitu ditut. lehenbizikoz *Euzko-Gogoan* argitara zen (*Euzko-Gogoa* 1956.eko Epailla-loraila-ko zenb.). Xabier Olarrak –Jon Mirandek, Ene jainko-eidol zaharra, lur!; Elkar, Donostia, 1984, 74-75 eta 147 orr. Orhoituzen zein orritan argitara zen ere adierazten da edizio honetan– ere argitara zuen, eta edizio honetatik hartu dute euren

taxutzeko Ilhun-argiak-claroscuros bilduma egin dutenek, Felipe Juaristi, Iñaki Aldekoa, Eduardo Gil Bera; EHU/UPV, Leioa (Bizkaia), 1992, 116-117 orr.

Xabier Olarraren edizioak Jon Mirandek poema honi ezarririk “*Oha!*”a jasotzen du. Baina aurkitu dudaren arabera, lerro bat du eskas, honako hau hain zuzen: “Hamar-hoindun neurthitzetan azken hoinak akzent bat da-

khar; hameka- hoindunetan, aldiz, ez". Gero beste orri oso bat, ondoko hauxe:

Poemaren azalpen bat

Joan den buruilan, Zuberoan, nire lehengusina gazte batekin (hamabortz urthe ditu) ukhan ditudan "sentimenduzko" (?) harremanak dituzu poemaren oinharria.

Lehen ahapaldian, neskatxarekikoa gerthatu baino lehen nire gogo-giroa nolako zen eraiten dut; nire munduaren kontzepzioa pessimista eta aldabatera (sic) baikor izan daiteke, hots mundua edo munduan izaitea onhart dezake: pessimistarik handien eta osoena izan den Nietzschek "amor fati" hori aski gora aldarrikatu du...) eta ahapaldi hortan erakhutsi nahi dut ez duela balio -ene ikhugunetik bereren (sic)- guziei eta gizonei atxikimendu ukhan diezaiegun, gauzok eta gizonok egiazko izaiterik ez dutelakotz, h.d. osorik eta bethiko den izaiterik: herioaren symbol bat den Gauak, heien itxura lanhotzen eta ilhutzen duen araura, heien mugatu izaitea are garbikiago jakin erazten derauku.

Bigarren ahapaldian, aldiz, azaltzen dut nola neskatxak eta nik ukhan genduan sendimenduzko eta aragizko (sic) elkharrakilakoa pessimismu horren ezabatzeraz zozan -gure bi arimen (horrelako entelekhiarik ba dela

emaiten ba da...)- elkharrakilakoaren symbola izaiki, sendimenduz eta aragizkoa.

Hirugarren ahapaldian, erakhusten dut sortzera zozan maitharzun berri hura nola neronek zaphatu [Ez da ondo irakurtzen] eta hilduratu nuen, adimenari, "zentzu-on"-ari jarraikiz: gu bien arteko ahaidegoa, adinaren berdinez eta bertze zio batzu gatik, ezinezko zelakotz hobe da beraz amets egon dadin, bai eta ametsa ahantz dezadan ere, bertzela, ametsa egia bihur eraztera saia banendi, zikhinkeria eta aragikeria huts gertha laiteke.

Azken ahapaldian, adimenak ("ene jakintzak") are zeharoago ezezten du amets egina, erakhusten derautelarik mundu honetan ezinezko den maithazun hau bertze mundu batean ere -arimaren edo psykhearen munduan ez dela loretuko; ezen, baldin holako mundurik ba da ere (zalan-tza hori azaldu nahi du "Othezko Jainkoa" hizkuntzak, nahiz giristinoen Jainko nortasuzunduna, nahiz pantheisten eta okkultisten psykismu oharen gabekoa delarik Jainko hau...), mundu honetako zerek eta gerthariek ez dutela harekin zer-ikhusirik diost zentzuak. Bainan, adimenari eta zentzuari jarraiki ba natzaie ere, are etsiturikago gelditu naiz, amets egina egiazki ezin ahan-tziz, bihoztoi eta zentzudun izanaren bortxaz ere; horrengatik deraukot ene poemari bigarren

izenburutzat "the mad pride of intellectuality" ibeni (E.A. Poeren

pcema batetik, "To-" izenekoak, hartu dut).

Pako Sudupe

JOSEBA SARRIONANDIA-ren *Han izanik hona naiz* (Elkar, 1992)

Sarrionandiaren azken emaitza honek baditu aurretikorik egile beraren literaturgintzan: *Ez gara geure baitakoak*, 1989an argitaratua. Esan daiteke bi liburu horiek beste bi haien (*Ni ez naiz hemengoa*, 1985; *Marginalia*, 1988) beste aurpegia direla, go-goeta teorikoaren alderdi praktikoa, istorio labur bezain zehatzetan gauzatua. Beraz, testu labur eta ia epigramatikoen aukera estetikitik burututako txanpon beraren bi aurpegiak.

Han izanik hona naiz hau, aurrekoa bezala, erreferentzia pribatuz beteta somatzen dugu, lagunei dedikatutako zenbait pasarte dezifratzeko giltza zein den ezin jakin dezakegularik. Hala ere, negu gorri askoren euri eta haizeek herdoildutako literatura, jadanik sekula xaloa izango ez den iharduera literarioa ikusten da nahitaez.

Baina, alderdi anekdotiko horren gainetik, Sarrionandiaren beste konstante batzuk ageri dira han hemenka: literatura unibertsaleko mitoak iraultzeko desioa ("Ekibokazioa"), literaturaren iturri garbienetara ere ironiaren herdoila eramateko gogoak ("Hame-

lingo xirularia", "Belle au bois dormant") idazteko ekintza borondatezkoak idazleari munduan den askatasunik handiena ematen diola frogatzeko nahia ("Maitasunari buruz").

Beste plano batean, euskal kausarekiko konpromezuaren ondorioz, paradoxaren bitxi batzuk aurki ditzakegu: "Hazparne 1893" / "Hazparne 1987" istorio bikotea, "Tortura", "Euskal amen aieneak",...

Euskal literaturarekin Sarrionandiak ezartzen duen maitasun eta gorrotoko harremana ere liburuko beste adar nagusi bat da. "A basque writer" eta "Atsotitz apokrifoak" izan daitezke horren adierazle. Jon Miranderi dion benerezioa ere nabarmena da (Klukos klukots", "Euskal biblioteka"). Eta literaturaren inguruko gorabeheren buruzko iritziak: "Literatur kriptika", "Jenero literarioak", "Lehiaketa".

Eta istorio guztietan zehar noizbehinka errepikaturik ageri den "Han izanik hona naiz" esaldiak, Oihenarten atsotitzaren oihartzun gisa, batasun ia erlijiosoa ematen dio liburu osoari.

Manu López Gaseni.